

الْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ:^۱ پس حقوق ارحم و خویشان و مسکینان و در راه ماندگان را ادا کن که این برای آنان که مشتاق لقای خدا هستند بهترین کار است و اینان (که نیکی کنند) رستگاران عالم‌اند.» در نگاه دینی، فامیل و خویشاوندان دارای حق هستند و هر فرد موظف است براساس این حقوق، با ایشان برخورد کند و رفتارهای اخلاقی داشته باشد. چهار حق برای خویشاوندان در قرآن بیان شده است:

۱. احسان و نیکی: یکی از حقوقی که خداوند مسلمانان را به رعایت آن فرمان داده احسان و نیکی به خویشان است: «هنجامی که از بنی اسرائیل پیمان گرفتیم که هرگز جز خدا را نپرستید و به پدر و مادر و خویشان و یتیمان و مسکینان نیکی کنید.»^۲
۲. صلة رحم: صلة رحم که همان ارتباطات فامیلی است مورد اهتمام ویژه قرآن و احادیث است.^۳
۳. رفع نیاز مالی و معیشتی فامیل^۴
۴. ارث: از دیگر حقوق خویشاوندان نسبی ارث بردن از یکدیگر است که براساس طبقات وارثان اختصاص می‌یابد.^۵

۱-۱. خویشان و همسایگان حق مالی و عاطفی دارند

کمک مالی: مساعدت به هنجام تنگ‌دستی و گرفتاری، از قبیل قرض دادن یا انفاق کردن، از وظایف اخلاقی خویشاوندان در حق همدیگر است. از منظر فقه اسلامی، صدقه و انفاق به غریبه تا زمانی که در میان فامیل شخص مستحقی وجود داشته باشد، جایز نیست. تا وقتی عمومی من، دایی من، خاله من، دچار مشکلات معیشتی یا مالی جدی هستند، کمک به خیریه‌ها و افراد دیگر منطقی و شرعی نیست.

۱. سوره روم، آیه ۳۸.
۲. «وَإِذَا حَذَّنَا مِيتَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ» (سوره بقره، آیه ۸۳).
۳. «وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ» (سوره نساء، آیه ۱).
۴. امام علی علیه السلام فرمود: «أَلَا لَا يَعْدِلُنَّ أَخْدُمُمْ عَنِ الْقِرَاءَةِ يَرِي بِهَا الْخَصَاصَةَ أَنْ يَسْدَهَا بِالَّذِي لَا يَرِيْدُهُ إِنْ أَمْسَكَهُ وَ لَا يَنْفَضِّهُ إِنْ أَهْلَكَهُ؛ آگاه باشید که هیچ‌یک از شما نباید از بستگان نیازمند خود روی گردان شود و از آنان چیزی را دریغ دارد که نگه داشتنش مایه فزوئی نیست و از بین رفتش کمبودی برای اونمی آورده» (**نهج البلاغه**، خطبه ۲۳).
۵. «لِلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلِّيَّاسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا؛ برای فرزندان پسر سهمی از ترکه ابیین و خویشان است و برای فرزندان دختر نیز سهمی از ترکه ابیین و خویشان است. چه مال اندک باشد یا بسیار، نصیب هر کس از آن معین گردیده است» (سوره نساء، آیه ۷).

همدلی و هم فکری و مهروزی: گاهی افراد فامیل با توجه به تخصص و کاربندی یک فرد یا جایگاه او در میان فامیل، نیازمند مشورت و راهنمایی او هستند تا از مشکلی که گرفتار شده اند رها شوند. گاه براثر حوادث یا مصیبت‌ها، به بیماری سخت یا از دست دادن عزیزان یا بحران‌هایی مانند طلاق و جدایی گرفتار شده‌اند و عمیقاً نیازمند انس و همدلی هستند و در سکوت به دنبال غم‌خواری آشنا می‌گردند. گاهی انسان نیازمند کسی است که سنگ صبورش باشد و با او در دل کند. در این شرایط، خویشان، به خصوص فامیل نزدیک‌تر، به سبب قربات‌های خونی و اشتراکات زیاد، می‌توانند نقش مؤثر و کم‌نظری را در التیام دردها و رفع کمبودها و خلاهای عاطفی ایفا کنند. تأکید فراوان تعالیم اسلامی بر صله رحم به دلیل فواید زیادی است که در بر دارد. برخی از این فواید عبارت‌اند از:

۱. افزایش محبت: امام علی علیه السلام: «صَلَةُ الرَّحْمٍ تُوجِبُ الْمَحَبَّةَ وَ تَكْيِفُ الْعَدُوَّ؛ صَلَةُ رَحْمٍ محبت آور است و دشمنی را از بین می‌برد.»^۱
۲. آمرزش گناهان: پیامبر علیه السلام: «الضَّيْفُ يَنْزِلُ بِرِزْقِهِ وَ يَرْتَحِلُ بِذُنُوبِ أَهْلِ الْبَيْتِ؛ مهمان روزی خود را می‌آورد و گناهان اهل خانه را می‌برد.»^۲

البته این فواید مهم زمانی نصیب همه افراد فامیل می‌گردند که پایه روابط بر اخلاق گذارده شود و همگی دقت کنند که اگر اندکی از مراقبت‌های اخلاقی فاصله بگیرند، به زودی دل‌ها از یکدیگر فاصله می‌گیرند و اعتمادها سست می‌شوند و همدلی و شفقت آرام آرام رنگ می‌بازد و جای خود را به سوء‌ظن و دل‌خوری می‌دهد. سرمایه مهم خویشاوندی را با اخلاق می‌توانیم حفظ کنیم و بدون مراقبت‌های اخلاقی، این سرمایه ارزشمند را به سادگی از کف خواهیم داد.

صدقه بارز مراقبت‌های اخلاقی، سلامت فامیل از زبان و قضاوت ماست. سلامت از زبان به معنای دوری از دروغ، تهمت، غیبت، بدگویی و بددهانی است.

۱-۲. رازدار خویشان باشید

یکی از اقتضایات اصل احترام به خویشاوندان مسئله رازداری است. طبیعی است که

۱. تمیمی آمدی، *غورالحكم*، حدیث ۵۸۵۲.

۲. علامه مجلسی، *بحارالأنوار*، ج ۷۵، ص ۴۶۱، ح ۱۴.

هر کسی برای خود اسراری دارد و ابعاد یا لایه‌هایی از زندگی خود را از تیررس دید و آگاهی دیگران دور می‌کند. درواقع، ابعاد و لایه‌ها حريم خصوصی فرد به شمار می‌روند. حال چنانچه او تشخیص دهد که فردی از افراد فامیل می‌تواند محرم اسرار او باشد و بخشی از این حقایق را به وی بگوید، درواقع به وی اعتماد کرده و او را به حريم خصوصی خود راه داده است. به تعبیری، حقایق زندگی و حرف‌های خود را نزد او به امانت سپرده است. در این شرایط، هرگز نباید با سهل‌انگاری و بدتر، از روی عمد و قصد، راز او را با دیگران بازگفت. این کار خلاف آیین همدلی و صمیمیت و نقض امانت‌داری است. پیامد مهم و تلح و زیانبار این عمل، از بین بردن اعتماد است، آن‌هم نه فقط اعتماد به خود، بلکه اعتماد به افرادی که صمیمی به شمار می‌روند و به این ترتیب، سرمایه اجتماعی شبکهٔ فامیلی، یعنی اعتماد متقابل و همبستگی، از بین می‌رود. البته اینجا استثنای وجود دارد و آن بازگو کردن راز با دو شرط است: اول کسب اجازه از خود فرد، و دوم با قصد خیرخواهی واقعی و کمک مؤثر به حل مشکل فامیل.

فرض کنید خالهٔ شما در شرایط اقتصادی دوران تحریم، به دلیل ورشکستی شوهرش (شوهرخالهٔ شما)، در فشار شدید معيشتی است، اما این مسئله را به احدی جز شما بازگو نکرده است. فرض کنید عموی شما فردی پولدار و خیرخواه است و در میان گذاشتن این مسئله با ایشان، زمینه را برای کمک به شوهرخاله‌تان فراهم می‌آورد. اینجا پس از در میان گذاشتن با خاله و همسرش، اخلاق به شما مجوز بر ملا کردن راز را به عمو صادر کرده است. در معاشرت‌های حرفه‌ای، مثل پزشکی، مشاوره و روان‌شناسی، به صورت تفصیلی به موارد جواز آشکارسازی رازداری پرداخته شده است.^۱

جمع‌بندی: در تحلیل مسئله رازداری در حوزه ارتباطی خویشان، چند نکته قابل بیان است:

۱. راز از جنس آگاهی و خبر است.
۲. جای راز در ذهن و ضمیر رازدار است و او کسی است که از راز آگاه می‌شود.
۳. مالکیت راز متعلق به صاحب راز است.
۴. راز آگاهی و خبری است که باید بر فامیلی که نباید بدانند پوشیده بماند.
۵. رازدان کسی است که به راز واقف می‌شود، خواه صاحب راز به او بگوید و خواه به طریق دیگری از آن آگاه شود.

۱. برای مطالعه بیشتر، ر.ک: امیراحمد شجاعی، آیین زندگی، ص ۱۵۳-۱۷۴.